

Recenze a zprávy

BECK, Ulrich, *Das deutsche Europa. Neue Machtlandschaften im Zeichen der Krise*, Berlin, Suhrkamp Verlag 2012, 79 s. ISBN 978-3-518-06286-9 [BECK, Ulrich, *Německá Evropa. Nové mocenské krajiny ve znamení krize*, Praha, Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR 2015, 100 s. ISBN 978-80-7007-436-7]

Významný německý sociolog Ulrich Beck (1944–2015) vstoupil do mezinárodního povědomí především svou knihou o rizikové společnosti a o cestě k nové moderně v době globalizace a jejích důsledků – individualismu a prohlubující se sociální nerovnosti (*Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, 1986). Ačkoli Beckovy názory byly z různých stran kritizovány, jeho knihy jsou překládány do řady jazyků a čteny v mnoha zemích světa. Totéž platí také o pozoruhodném eseji věnovaném „německé Evropě“, který napsal na sklonku života a který v posledních několika letech vyšel v Evropě, Americe a Asii. Japonské a korejské vydání, stejně jako portugalský překlad v Brazílii dokládají, že téma je přitažlivé celosvětově, ale přece jen největší zájem vzbudil tento spis v Evropě, o čemž svědčí vydání bulharské, katalánské, české, francouzské, řecké, maďarské, italské, polské a srbské, po nichž budou možná ještě následovat další.

Beckův esej o Evropě vznikl jako pokus o odpověď na vršící se krizové jevy, především na globální krizi finanční a na krizi řeckou. Byl tedy napsán ještě před silnou migrační vlnou, která otrásla starým kontinentem roku 2015. Přesto se vyplatí knihu číst s novými zkušenostmi, neboť autor se – kromě jiného – pokusil už s předstihem odhalit machiavellistický způsob vlády německé kancléřky Angely Merkelové a jeho důsledky pro Evropu. V roce 2012 se rozhodl – podobně jako britský historik Timothy Garton Ash – odhalit tabuizované téma: že totiž dnes nejde ani tak o „evropské Německo“ (sen Thomase Manna z roku 1953) jako spíše o „německou Evropu“. Beck se snažil naznačit přesuny moci v Evropě, jež nebyly způsobeny primárně německou expanzí, nýbrž oslabením kontinentu a dominantním postavením německé ekonomiky.

Na příkladu Řecka Beck ukázal, jak Německo díky své ekonomické síle rozhoduje o osudu jiného demokratického státu. Jelikož je však zatíženo nacistickou minulostí, nepoužívá slova „moc“, ale nahrazuje je „odpovědností“ za Evropu, což ostatní státy mlčky akceptují. Autor se pokusil odhalit hlavní rysy Evropy v době krize eura. Velkou váhu přikládal rozštěpení kontinentu na „Sever“ a „Jih“, což se dosud drasticky projevuje

extrémně vysokou nezaměstnaností mladých lidí v jižní Evropě; upozornil na rostoucí odpor mládeže proti politice vlád, které („přerozdělováním zdola“) sanují banky, ale nestarají se o budoucnost mladé generace. Tato skutečnost nabyla zcela nové podoby těsně po Beckově smrti, když problematika nezaměstnanosti mladých Evropanů byla odsunuta do pozadí a nahrazena neprůkaznými tvrzeními o tom, že „stárnoucí Evropu“ musí zachránit neregulovaný příliv mladých lidí z Blízkého východu. Nebezpečí, na něž Beck upozorňoval, získalo nyní podobu absurdního divadla.

Vztah Evropy ke krizím bezděčně odhalilo rovněž Beckovo tvrzení, že Evropská unie se „*zoufale snaží dokázat sobě i světu, že je schopna obstát v nejtěžším testu své historie*“. Slova z roku 2012 se vztahovala ke krizi eura, která je nyní, o pouhé tři roky později, odsunuta do pozadí (nikoli však zásadně vyřešena), a táž slova o „největší zkoušce“ jsou nyní deklamována v souvislosti s migrační krizí a s jejím řešením či spíše rozpačitým neřešením. O překotném úprku událostí svědčí Beckova úvaha o tom, co by znamenalo vyloučení Řecka z eurozóny či dokonce z EU; podle jeho tři roky starého mínění by takové vyloučení mělo vážné důsledky, „*když uvážíme, že Řecko (vedle zemí jako Španělsko, Itálie, Portugalsko atd.) chrání vnější hranici Unie*“. Ve skutečnosti stačilo několik měsíců roku 2015, aby se EU přesvědčila, že Řecko – aniž by bylo předtím postiženo jakýmkoli sankcemi za svérázný podíl na organizování migrace – jihovýchodní hranice EU vůbec nechrání. Beck, velký stoupenec evropské integrace, se již nedočkal naplnění své negativní maximy; patří však k tragikomickým rysům dneška, že k totálnímu rozkladu hranice došlo, aniž by byly splněny jím předpokládané aktivní kroky k vyloučení Řecka z EU či z schengenského prostoru.

Národní stát byl v Beckově pojetí přežitkem, jehož právní základy se mu jevily jako příliš těžkopádné a příliš pomalé, tudíž neschopné vyrovnat se s aktuálními výzvami. Beck volal po nové „velké politice“, která dosavadní pravidla změní, popře hranice, stejně jako „malou politiku“ národních zájmů, kterou podle autorova mínění reprezentuje také Angela Merkelová. Beckův odmítavý postoj k „železnému kancléři“ nic nemění na tom, že v krizi roku 2015 de facto zůstaly funkční – na rozdíl od celoevropských orgánů – právě jen některé národní vlády. Ať již se to dělo v duchu německého modelu (podle něho se členské státy EU mají „solidárně“ podřídit postupu, o němž rozhodlo Německo), či maďarského modelu a Visegrádské skupiny (podle zásady: když nám EU nepomůže, postarejme se o sebe sami).

Beck si byl již před několika lety vědom problémů spjatých s přílivem imigrantů a následnou reagencí obyvatelstva, která ani tehdy nebyla vždy pozitivní. Proto z hlediska významu postavil nad finanční krizi nebezpečí zhroucení evropských hodnot, zejména otevřenosti vůči světu, svobody a tolerance. Právem upozornil na zásadní kulturní přínos jižní části kontinentu pro celou Evropu a pateticky zvolal: Bez takových hodnot jako svoboda a demokracie, bez svého kulturního původu a důstojnosti není Evropa ničím. Jsou to jistě

pěkné proklamace, ale bez hlubšího pohledu na historii, bez zřetele k tisícileté nutnosti bránit tyto hodnoty i proti vnějším nepřítelům (a také s vědomím, že obrana svobody a tolerance byla vždy podmíněna reálným, často krvavým, nikoli jen verbálním zápasem proti nesvobodě a intoleranci), se podobná frazeologie jeví jako poněkud vyprázdněná a v krizové situaci neúčinná.

V ohrožení Evropy a krizi politiky, tedy i při utváření „německé Evropy“, se podle Becka prolínají dva scénáře – Hegelův (okolnostmi vynucená spolupráce národních zájmů) a Carla Schmitta (zrušení legitimního řádu čili permanentní výjimečný stav v zájmu obrany obecného blaha). Autor predikoval dvojí možné vyústění tohoto vývoje – buď demokratickou kooperaci při překonání – dle jeho mínění přežilých – národních států, nebo konec demokracie a nástup absolutistické vlády, opodstatněné zvládním rizik. Vývojové perspektivy zkoumal na čtyřech zdrojích napětí: Evropa versus národní státy; překonávání nebezpečí vs. zákonnost; ohrožení válkou vs. ohrožení globálními riziky a katastrofami; globální kapitalismus vs. národní politika.

Beck zdůrazňoval, že každodenní problémy Evropanů se stávají celoevropskými, zatímco jejich institucionální vyjádření zůstává na národní úrovni. Navrhl proto opustit národní suverenitu a utvářet pouze novou suverenitu evropskou, a to na základě spolupráce, dohody a vyjednávání, nikoli exekutivního nátlaku (německé) vlády. Vyšel z krásné idealistické představy, že je třeba mobilizovat vstřícnost v jednání, komunikovat a spolupracovat přes hranice. Kupodivu však nedefinoval, zda takovýto přístup má a ve skutečnosti může být realizován mezi zeměmi EU či globálně; nijak nevyjádřil, zda „překonání obrazu nepřítelů“ znamená reálné popření existence antagonistických nebo přímo nepřátelských vztahů mezi mocnostmi ve světě, či zda jde jen o ušlechtilou pacifistickou tužbu. Otevřená zůstala otázka, jakými nástroji lze přimět všechny partnery ke vstřícnosti. Jak sladit zájmy jednotlivých států EU navzájem a jak překonat zájmové rozpory mezi společnými zájmy EU a jejich mimoevropskými konkurenty?

Autor připouštěl, že pád bilaterálního systému vedl ke globalizaci kapitalismu a k podřízení národních vlád globálně působícímu kapitálu. Jeho argumentace ve prospěch společné finanční politiky EU zůstala však slabá – opírala se o záměry bruselské „*revoluční buňky architektů Evropy*“, tedy politiků, kteří vzápětí své pozice ztratili, aniž by dosáhli zamýšlených cílů, či o Jeana-Clauda Junckera, který v následujícím období spíše verbálně než účinně jen hasil stále nově vybuchující problémy EU, a to pod silným vlivem německé exekutivy. Beck navíc předpokládal, že země mimo eurozónu „*včetně těžkých vah*“ (Velké Británie a Polsko) ztratí význam; při svém nepochybném rozhledu kupodivu nedocenil, kam by takové okleštění EU zavedlo.

„*Německý euronacionalismus*“ podle Becka marginalizoval jednak země mimo eurozónu, jednak zadlužené země eurozóny, závislé na finanční podpoře ze strany EU, především ze

strany Německa. Jejich budoucnost odhadl v prostoru mezi místem v budoucí evropské federaci a neokoloniálním postavením. Beckova analýza německé politiky postavila do popředí osobnost kancléřky Angely Merkelové, u níž shledal výrazné rysy machiavellismu, proto ji nazval Merkiavelli. V jeho pojetí dokázala Merkelová spojit zájmy národního státu s evropskou institucionální architekturou; metodou váhání (o tom, zda poskytnout finanční podporu těžce zadluženým státům) zahájila strategickou disciplinaci uvnitř EU, propojila brutální neoliberalismus vůči zahraničí se sociálním konsensem v Německu a prosadila německou kulturu stability prostřednictvím drastického šetření. Merkelová pochopila jedinečnou příležitost, kterou jí finanční krize nabídla, a využila ji k posílení moci Německa na úkor ostatních států EU.

Při pohledu „zevnitř“ Beck zaznamenal, že úspěšný vývoj Německa výrazně zvýšil sebevědomí jeho obyvatel a vytvořil představu, že mají za celou EU odpovědnost v záležitostech ekonomiky a pracovní etiky, jaderné energetiky, ekologie či pacifismu. Němci se zbavili historického břemene zrudného rasismu, nacismu a militarismu z první poloviny 20. století. Ve vlastních očích se stali „učiteli a morálními osvícenci Evropy“. Beck si ovšem jasně uvědomil, že tak vysoké hodnocení Němců nesdílejí ostatní Evropané, naopak mnozí se stávají nepřáteli sblížení evropských států pod německým vedením. Na základě tohoto zjištění se pokusil stanovit čtyři zásady pro utváření vzájemné důvěry – férovost, kompenzaci, smíření a pojistky proti vykořisťování malých zemí velkými. Takřka prorocky zní Beckova slova z roku 2012: *„Je třeba stabilním a důvěryhodným způsobem zamezit jednostranným zásahům ze strany mocných států.“*

Beckova vize spravedlivé Evropské unie je vyjádřena v závěrečném oddílu jeho knihy, nazvané *„Společenská smlouva pro Evropu“*. Inspirován J. J. Rousseauem zde autor nastínil svou vizi lepší Evropy, která by měla v sociálně demokratickém duchu odstranit neoliberální diktát a byla by vytvářena nikoli shora (institucemi), nýbrž zdola (občany). Beck viděl velký inspirační potenciál v opozičních hnutích na jihu Evropy a v USA, dokonce i v arabském jaru, ale zde se při očekávání podobného vývoje v celé Evropě zjevně mýlil. Jako pravděpodobnější se jeví jeho představa, že by novou Evropu mohla utvářet „generace Erasmu“, odchovaná akademickou migrací po evropských univerzitách a schopná vnímat potřeby občanů jiných zemí Evropy, než jen těch, z nichž jednotliví mladí lidé pocházejí. Beck totiž pokládal za nutné, aby si „Sever“ osvojil schopnost kosmopolitního myšlení, mj. tím, že se na sebe podívá očima „Jihu“. Při tom ho vůbec nenapadlo, že by se také „Západ“ mohl pokusit o lepší pochopení „Východu“ EU a jeho pohledu na společné záležitosti EU.

Myšlenkově bohaté, k mnohostranné polemice podněcující dílo Ulricha Becka je neseno nadšením pro evropskou ideu i vědomím některých rizik, jež hrozí jejímu naplnění. Je pozoruhodné, jak se autorovy cíle i varování promítly do dalšího vývoje a v jak novém světle se jeví po roce migrační krize. „Německá Evropa“ byla konfrontována s vnějšími tlaky,

na něž nebyla připravena, ale v níž se projevily její rysy – relativně značná ekonomická síla a zároveň politická slabost, kterou se snažilo překrýt Německo svým jednostranným voluntaristickým postupem. Pro Becka klíčová problematika společné měny byla mezitím odsunuta do pozadí a vyvstaly zcela jiné otázky. Zároveň však Německo samo významně zproblematizovalo své „učitelské poslání“ a řada evropských států se proti němu postavila s diametrálně odlišnými koncepcemi řešení migrační vlny. Ve zcela novém světle se ocitla merkiavellistická metoda váhání, ale v rychlém sledu padly i další premisy vzorového postavení Německa, s nímž Beck ještě v roce 2012 napevno počítal.

Německem podporovaná imigrace do Evropy a představa o rozdělení přebytků příchozích migrantů povinnými kvótami ukázala, že ambicí německé politiky není jen hospodářská dominance nad slabšími státy, ale také drastická regulace jejich vnitřních poměrů. Postoj nejbohatšího evropského státu názorně doložil, že dosud platné normy mezinárodních vztahů jsou sice závazné pro malé země, nikoli však pro mocnosti. Odpovědnou solidární politikou v Evropě zpochybnilo řešení energetické situace; počínání konsorcia firem z Německa i dalších západoevropských států a jejich dohoda s ruským Gazpromem o zřízení plynovodu Nord Stream – bez ohledu na zájmy států střední Evropy a dokonce i kolabující Ukrajiny – potvrdily, že německá politika jednoznačně nadřazuje své ekonomické zájmy nad soudržnost Evropy. Dlouhodobě přijímaná německá solidnost a právní spolehlivost se zhroutila, když na Volkswagen, „vývěsní štít“ německého hospodářského zázraku, zaútočili američtí konkurenti a doložili, že tato firma v zájmu zvýšeného zisku dlouhodobě lže a podvádí – bez ohledu na právo a obchodní etiku, ale také na ekologii, již se německá politika dlouhodobě zaštiťovala. Těžkou ranou politické korektnosti se stal rovněž skandál s „honem na ženy“ a jeho utajováním na přelomu roku 2015/2016.

Zoufalý pokus německých vládních politiků o hyperkorektní umlčení německé policie a médií odhalil několik podstatných skutečností: 1. tvrzení, že obrovský růst kriminality a terorismu v Evropě nesouvisí s migrací, se vyjevilo jako instrumentální lež; 2. německá mocenská elita a její podporovatelé bezděčně prokázali, že jsou zcela odtrženi od reality a nejsou schopni adekvátně vyhodnotit rizika, do nichž Evropu zavádějí; 3. proklamace o demokracii a hodnotách (včetně práv žen na rovnocennou důstojnost s muži) vyzněly naprázdno, neboť nejsou míněny vážně a jsou verbálně zohledňovány teprve pod tlakem veřejnosti, která se probudila z hyperkorektního snu o nekonfliktnosti světa a o vlastní schopnosti vyřešit všechny jeho problémy.

Motto kancléřky Merkelové „Wir schaffen das!“ nabylo nového obsahu – dokážeme udělat cokoli, abychom se udrželi u moci. Německo se začalo topit v problémech, které si způsobilo hyperkorektní „výukou“ Evropy a zastíráním reality. Zdá se, že již nastal čas otevřít oči. Čtení Beckovy knihy může být při takovém prozření velmi užitečné.

BEHRINGER, Wolfgang, *Hexen. Glaube, Verfolgung, Vermarktung*, München, C. H. Beck 2009, 119 s. ISBN 978-3-406-41882-2.

Kniha *Hexen. Glaube, Verfolgung, Vermarktung* vyšla v roce 2009 v zajímavé řadě mnichovského nakladatelství C. H. Beck, v tzv. Beck'schen Reihe. V tomto případě se jedná již o páté vydání, přičemž kniha vyšla prvním nákladem již v roce 1998. Autorem publikace je přední znalec problematiky čarodějnických a kouzelnických procesů Wolfgang Behringer, který v současnosti působí jako profesor na Universität des Saarland. Je také členem a čelným představitelem badatelského uskupení s názvem Arbeitskreis Interdisziplinäre Hexenforschung (AKIH).

Ač nevelká rozsahem, šest kapitol včetně úvodu a závěru na 102 textových stranách, přesto obsahově bohatá práce je doplněna o přehled literatury, rejstřík i časovou osu vztahující se k důležitým mezníkům v dějinách perzekucí magických praktik, postihováním veškerých druhů magie císařem Konstantinem II. v roce 358 počínaje a pronásledováním v oblastech jižní Afriky v roce 1996 konče. Součástí publikace však není poznámkový aparát.

Wolfgang Behringer již v úvodu knihy upozorňuje, že: „*Die Hexen werden in diesem Buch als Teil eines größeren Themas betrachtet, welches eine Reihe akademischer Disziplinen beschäftigt hat, ...*“ (s. 7). V této souvislosti jmenuje etnologii, poté psychologii, sociologii či právo, medicínu nebo teologii. Dále upozorňuje na ztrátu platnosti u starších koncepcí souvisejících s bádáním o čarodějnických a kouzelnických procesech. Jmenovitě v této souvislosti připomíná mezi jinými i to, že jednotlivá pronásledování se děla často na přání zdola, od obyvatelstva, a v případně nutnosti vlastně proti vůli vrchnosti. Behringer následně seznamuje čtenáře s vývojem víry v čarodějnice a s vývojem postihu osob, které byly podezřívány z užívání magických praktik či přímo ze spojení s ďáblem. Od svatého Augustina, přes autora Kladiva na čarodějnice Henricuse Institorise/Kramera, až po teorie romantismu spjaté s Jacobem Grimmem, který vnímal čarodějnice jako moudré ženy pronásledované církví, a historika Julese Micheleta, jenž čarodějnice a kouzelnice považoval za lékařky lidu a oběti feudálního útlaku. Autor taktéž prezentuje trojici teoretiků, kteří podle jeho soudu vytvořili rámec pro interpretaci problematiky spojené s procesy. Jedná se o sociologa Émila Durkheima, psychologa Sigmunda Freuda a etnologa Bronisława Malinowského. Durkheim vnímal čarodějnictví jako prostředek sebepoznání společnosti, která díky deviaci jasněji vnímá normu. Sigmund Freud viděl v čarodějnicích objekty strachu či agrese a konečně Malinowski ve shodě s etnologickým bádáním vycházel z přesvědčení, že pronásledování je symptomem společenské krize. Příznačné je zde podle mého soudu to, že mezi uvedenými nenalzáme historika. Závěrem úvodu Wolfgang Behringer připomíná, že perzekuce čarodějnic není mrtvým fenoménem a hovoří o pronásledování v oblastech

afrických, která jsou známa také z konce 20. století. Téma čarodějnictví vnímá autor „... als antropologisches Phänomen mit historischer Dimension.“ (s. 10).

Druhá kapitola nese název *Hexenglaube*, víra v čarodějnice. Také zde věnuje Wolfgang Behringer pozornost africkému kontinentu. Doplnuje, že víra v čarodějnice není omezena na rurální společenství nebo osoby s nízkým vzděláním. V roce 1968 považovalo čarodějnictví 41% studentů ghanské univerzity za pravděpodobné a 31% za celkem jisté. Obavy z čarodějnic připomíná Behringer také v případě Číny nebo Ameriky. Vedle prací autorů jako E. E. Pritchard či A. Macfarlane se zabývá také postupným vývojem kriminalizace užívání magických praktik ve spojení s rozvojem křesťanské démonologie, přičemž upozorňuje, že církevní postoje nebyly vždy jednotné. Tento stav pro období středověku ilustruje nejlépe tzv. *Canon Episcopi*, kde jsou lety povětřím interpretovány jako ďábelský sen, nikoli tedy jako skutečnost, jak tomu bylo později v démonologických spisech. Raně a vrcholně středověký klérus totiž rozuměl čarodějníkům v tom smyslu, že jsou to osoby pomýlené, které je třeba přivést zpět do lůna církve prostřednictvím pokání, nikoli trestáním smrtí.

Ač k jisté diabolizaci magie dochází již u sv. Augustina, práci dokončil až Tomáš Akvinský. Behringer ovšem dodává, že otázku, zda tuto diabolizaci přijaly také široké vrstvy obyvatelstva, není s ohledem na nedostatek pramenů možné relevantně zodpovědět. Jistý ambivalentní přístup k magii ilustruje také rozšířené užívání bílé magie. Magii obecně poté autor označuje přímo za *lebensnotwendig*, nezbytnou pro život, neboť tato byla ve své podstatě prostředkem obrany proti čarodějnictví. Závěrem kapitoly připomíná Behringer přístupy soudobých badatelů k problematice čarodějnických a kouzelnických procesů. Například u Lyndal Roper upozorňuje, že dle jejích prací není při výzkumech dostatečně zohledňována psychologie.

Ve třetí části, *Hexenverfolgung*, věnuje autor pozornost nejen konkrétním případům perzekucí, ale také metodologickým přístupům i důležitému formování tzv. *elaborierte Hexereibegriff*. Z knihy lze v této souvislosti vyčíst, že soudobá historiografie pracuje ve většině prací s rozlišením pojmů čarodějnictví a kouzelnictví. Čarodějnictví, tzv. *Kumulatives Hexereidelikt*, zahrnuje pět hlavních prvků: pakt s ďáblem, obcování s ďáblem, let povětřím, sabat a škodlivé čarodějnictví. Vlastní kouzelnictví poté stojí především na užití magie bez diabolického vkladu. Pozornost věnuje také formování deliktu čarodějnictví jakožto učeného komplexu, k němuž dochází postupně, pravděpodobně na základě transferu představ spojených původně s židovským obyvatelstvem, které podle mínění křesťanů tráví studny, pořádá noční tajná setkání a páchá rituální vraždy. Ve spojení s tažením proti pozdně středověkým kacířským skupinám, jako byli albigenští, dochází k postupnému prolínání představ o kacířských a židovských společenstvích a jejich přenosu na nově konstruovanou skupinu čarodějníků. Behringer v této souvislosti poukazuje také na skutečnost, že původní označení sabatu bylo *Synagoga Satanae*.

Najdeme zde také časové vymezení evropského pronásledování, které autor klade mezi roky 1430 až 1780 s vrcholem mezi lety 1560 až 1630. Dále se zabývá postupným rozšířením představ o nové sektě čarodějnic z oblastí Piemontu a Dauphiné, kde tyto představy v komplexní podobě reflektujeme mezi prvními. V ponejvíce chronologicky řazeném textu dále přechází k jednotlivým pracím autorů, jako byl dominikán Johannes Nider a samozřejmě k činnosti Henricuse Institorise. Velkým tématem Wolfganga Behringera je poté otázka, proč právě mezi lety 1560 až 1630 registrujeme nejsilnější vlnu perzekucí. Autor toto interpretuje skrze tzv. malou dobu ledovou, která byla příčinou častých neúrod vedoucích k drahotě, hladomorům a epidemiím. Lidé v takovém případě mohli ze svého neštěstí vinit právě čarodějníky, mající přístup k ďáblovi nápomocnému s vytvářením bouří, krupobití či mrazů.

Součástí třetí kapitoly jsou také tabulky, které předkládají počty obětí jak největších pronásledování v rámci německých území, tak mapují nejrozsáhlejší pronásledování na starém kontinentu. Pro Čechy a Slovensko uvádí autor jeden tisíc obětí, přičemž tento počet nepovažuje za zcela jistý (s. 66, kvantitativní údaj je uveden s otázkou). Obecně se hovoří o přibližně padesáti tisících obětí procesů vůbec, s tím, že polovina z tohoto počtu připadala na oblasti v hranicích dnešního Německa.

Kampf gegen die Hexen je čtvrtá kapitola, v níž Wolfgang Behringer věnuje pozornost také odpůrcům perzekucí. Za zajímavé lze považovat například upozornění španělské Supremy pro jednotlivé inkvizitory z roku 1538, že Kladivo na čarodějnice nepovažují za autoritu. S popravami osob nesouhlasili ani německo-nizozemský lékař Johann Weyer nebo heidelberský profesor Herman Witeking, který věřil, že čarodějnice mohou být vyléčeny prostřednictvím lásky. Obecně se poté věnuje závěrečným fázím pronásledování v jednotlivých evropských regionech.

Pátá kapitola *Verwertung und Vermarktung* se již jen stručně vrací k překonaným teoriím Grimma či Micheleta a doplňuje také přístup nacistického Německa k této problematice, která sloužila k anticírkevní propagandě. Nacisté usilovali prokázat, že církve systematicky vymýtila vysoký počet žen (až devět milionů), které byly nositelkami nordické genetické informace. Na konci stručně informuje o nových moderních skupinách praktikujících magii a o popularitě tématu čarodějnictví a kouzelnictví v zábavním průmyslu (film, divadlo) či v turistickém ruchu. V samém závěru se mimo jiné vrací k perzekucím v jiných než evropských částech světa: „*Hexenverfolgungen in anderen Teilen der Welt, darunter im heutigen Afrika, sind qualitativ und quantitative mit den europäischen vergleichbar.*“ (s. 100).

Autor sám knihu označuje za přehled (s. 10), nicméně, jak už bylo naznačeno, jedná se o přehled kvalitní, který si navzdory útlé linii a značnému rozsahu geografickému i časovému zachovává nezpochybnitelnou odbornou úroveň. Kniha je také z tohoto důvodu vhodná především k prvnímu seznámení se s prostředím novějších metodologických

i teoretických východisek soudobého zahraničního bádání, které je ve svém vývoji oproti domácí historiografii dosti napřed. Za důležitý lze označit také závěrečný přehled literatury, na jehož základě je možné studium dále rozvíjet. Bohužel, s ohledem na formu knihy bylo nutné upustit od poznámek pod čarou.

Otázkou ve vztahu k domácím oblastem zůstává například uvedený počet obětí, jakkoli je prezentován jako nejistý. V tomto případě bude nepochybně nutné provést v budoucnu kvantitativní analýzu počtu obětí v čarodějnických a kouzelnických procesech, neboť tato pro české prostředí dosud absentuje. Za nepříliš zajímavou poté považuji závěrečnou část páté kapitoly, která je věnována zábavnímu průmyslu. S ohledem na dosavadní obsahovou strukturu knihy má pro mne osobně až charakter částečně nepatřičné vsuvky, kterou je však s ohledem na podtitul nutno očekávat. Nicméně musím zopakovat, že s ohledem na dosavadní stav domácí historiografické produkce k danému tématu, je tato publikace, a to i navzdory přehledovému obsahu, fundovaným a bezpochyby v této kategorii také nosným úvodem k dalšímu podrobnějšímu studiu čarodějnických a kouzelnických procesů.

Zuzana Koblřová

JONOVÁ, Jitka, *Úcta eucharistie mimo mši. Eucharistické kongresy, Uherské Hradiště, Historická společnost Starý Velehrad 2015, 131 s. ISBN 978-80-86157-46-7.*

Autorka, známá svými pracemi z církevních dějin 19. a 20. století, založenými téměř vždy mimo jiné ve značné míře na primárním výzkumu ve vatikánském archivu, se ani tentokrát nevzdálila z tohoto vymezení, i když jednoduše, ale pečlivě vypravený svazek tentokrát zabíhá podstatným způsobem do oblasti teologie. Text nejprve hodnotí právě z teologického pohledu vývoj eucharistické úcty mimo mši v římskokatolické církvi ve velmi dlouhém časovém vymezení a prokládá ho dvěma podrobnějšími exkurzy, z nichž jeden se týká náboženských bratrstev a druhý eucharistických zázraků. Další dvě části už si všimají evropských, resp. světových eucharistických kongresů viděných optikou historika. Nejprve je podán jejich přehled, v podstatě chronologický až do pontifikátu Benedikta XVI., následně jsou vysvětleny úkoly podpůrných struktur, jakými byl papežský organizační výbor nebo národní delegát. Pak jsou kongresy rozebrány podle svého tematického vymezení, které autorka primárně označila jako „teologické“. Ovšem pojednává v nich například i o problémech dnešního světa, ekumenických otázkách či mezináboženském dialogu, což může být vnímáno nejen jako teologické, ale i výsostně politické či naopak obecně lidské vymezení.

Podrobnější pozornost je věnována situaci v českých zemích: VI. všeobecnému sjezdu katolíků československých v Olomouci 1911, Prvnímu celostátnímu sjezdu katolíků

Republiky československé v Praze 1935 a dále dvěma eucharistickým diecézním kongresům královéhradecké diecéze z let 1935 a 2002. Ne všem popisovaným událostem je věnována stejná pozornost, ale sama autorka na to upozorňuje s tím, že informační stopa jednotlivých akcí je dost rozdílná a ne vždy se tímto způsobem nutně odráží dobový význam akce. Ovšem zachycená situace ani tak nepostrádá plastičnost a už vůbec ne informační potenciál.

S ohledem na pojednávané téma je celkem pochopitelné, že autorka pociťuje potřebu se vyrovnat s rovinou triumfalismu, která je v problematice vnějších projevů eucharistické účty v určitém období nejenom latentně všudypřítomná, někdy i konkrétně k nalezení, zvlášť pokud takové projevy překročily práh kostela a vyšly do veřejného prostoru. Vnímáno dnešním pohledem – a autorka se o něj svědomitě snaží – není triumfalismus, ani jeho záměr, bezpodmínečně nutnou součástí zkoumaného jevu. Nicméně v dobovém kontextu asi nelze dost dobře aplikovat názory přelomu 20. a 21. století do minulosti. Ještě do první poloviny 20. století jsou takové postoje nejenom zaznamenatelnou, ale do jisté míry i vyžadovanou součástí církevní prezentace, ba i identifikace.

Struktura a pojetí textu takovou reflexi celkem nevyžadují, ale tato problematika se i v rámci českých zemí jistým způsobem odrazila v soudních řízeních vyvolaných §§ 122–124 trestního zákona č. 117/1852 ř. z., které definovaly zločin rušení náboženství (s trestní sazbou 6 měsíců až 10 let) a ještě častěji §§ 303–305 téhož trestního zákona, které určovaly přečin rušení náboženství (s trestní sazbou 1–6 měsíců). Tam bylo mj. konstatováno, že „*zločinu rušení náboženství se dopustí ...*“ odst. b „*... kdo provozování náboženství, ve státě průchod mající, ruší ... neb veřejné opovržení prokazuje*“ (§ 122). Především v době před první světovou válkou mohlo být odmítnutí účasti na průvodu o svátku Božího těla (což je jeden ze zkoumaných a vysvětlovaných jevů této práce) důvodem k žalobě ve smyslu uvedeného paragrafu (mohlo se jednat jenom o konečné vyústění předcházejícího složitějšího sporu mezi duchovními a příslušnou částí laické veřejnosti), a nic na tom nemění fakt, že ne vždy byla taková žaloba shledána důvodnou a téměř nikdy nebyly trestní sazby v těchto a podobných případech vyměřovány na horní hranici. Tato ustanovení přestala být součástí trestního kodexu na našem území až po druhé světové válce.

Útlý svazek dílka Jitky Jonové opatřený předmluvou z pera olomouckého arcibiskupa Jana Graubnera je vlastně účelovým tiskem vydaným pro potřeby Národního eucharistického kongresu 2015, který byl určen přímo katolickým duchovním českomoravských diecézí. Možná trochu škoda takového úzkého vymezení okruhu příjemců, protože informační hodnota textu je značná a nepochybně by velmi dobře posloužil i laickým zájemcům, nejen z řad historiků. Autorka je jako obvykle pečlivá a faktograficky přesná v části historické a až si to recenzentka s ohledem na vlastní nedostatečné formální vzdělání příslušného

typu netroufá jednoznačně tvrdit – s ohledem na poskytnutou církevní záštitu patrně relevantní i v částech zcela nebo převážně teologických.

Marie Macková

KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef, *Requiem za rytíře. Jezdecká srážka u Střezetic 3. 7. 1866, Hradec Králové, Komitét pro udržování památek z války roku 1866, 2016, 152 s. ISBN 978-80-904841-6-0.*

Hořkými verši *Raportu* Fráni Šrámka začíná recenzovaná kniha autorů, kteří mají profesní zázemí v Historickém ústavu AV ČR a Muzeu východních Čech v Hradci Králové, ale spojuje je fenomén prusko-rakouské války z roku 1866. V autorském věnování knihy pak jsou uvedeni nejenom padlí muži, ale před nimi ještě koně, kteří tuto válku nepřežili. Dnes silně vnímaný pocit provinění vůči zvířatům, která o svém nasazení do bitvy rozhodnout nemohla a byla nucena se řídit vůlí svých jezdců, vyústil do zbudování specifického pomníku padlým koním na hlavním bojišti této války. Muži na něm nejsou opomenuti, ale dominantou je umírající kůň. Více než o specifice armádních koní v 19. století, která je přítomna především statistikami – jejichž specifická výpovědní a sekundárně i emotivní hodnota je neoddiskutovatelná – je však text právě o peripetiích budování tohoto pomníku. Uznání zaslouží přitom nejenom samotný nápad, ale hlavně vytrvalost všech zainteresovaných, kteří přes veškerá úskalí byli schopni dovést myšlenku ke zdárnému zakončení.

V názvu knihy obsažená lehká nostalgie, která je v jednom z interpretačních směrů nedílně spojována s touto válkou jako definitivním vyústěním čehosi minulého, co odumíralo po celé 19. století a na českých a moravských bojištích roku 1866 s konečnou platností skončilo, se v textu projevuje s různou mírou intenzity. Autoři pečlivě hledali na obou bojujících stranách novinky a vylepšení všeho druhu (výzbroj, strategie i taktika) a analyzovali jejich možný vliv na výsledek nejenom jediného jezdeckého střetnutí, ale v konečném důsledku celé krátké, avšak svými dopady důležité války. Prototyp statečného, čestného a hrdého bojovníka, který však z podstaty věci neztrácí svou individualitu v anonymní útočící (nebo prchající, to podle okolností) mase se tu objevuje jako obecný model a potom snad v medailoncích jednotlivých velitelů a vyšších důstojníků obou válčících stran, rozestých porůznu v textu. Rozsáhlejší pozornost však nikomu z nich věnována není.

Zato je k dispozici poměrně podrobný přehled nejenom obecné situace, včetně řady souvislostí, ale samozřejmě také zúčastněných bojových útvarů rakouských i pruských, ale i vymezený přehled padlých a raněných na obou stranách, dále podrobný popis srážky jízdních oddílů u Střezetic, včetně analýzy zdejší krajiny a jejího vlivu na průběh

bojových operací. Jak se v současnosti stává dobrým zvykem, je pozornost věnována i tzv. druhému životu, konkrétně odrazu tohoto střetu v krásné literatuře a výtvarném umění, což vytváří vhodné východisko pro poměrně podrobné vyličení vzniku a podoby zmiňovaného pomníku. Připojený exkurz, přinášející podrobný popis výzbroje a výstroje jezdeckta, pěchoty i dělostřelectva obou bojujících stran nepochybně potěší řadu zájemců specializovaných právě na tyto oblasti.

Bohatě strukturovaný (pro recenzentku snad až příliš, ale to je věc vkusu a způsobu vnímání) text je doplněn opravdu dlouhou řadou obrázků nejrůznějšího typu. Kromě toho ovšem také podrobným poznámkovým aparátem, jmenným rejstříkem, seznamem informačních zdrojů a podobnými užitečnými doplňky technického rázu, díky nimž je naplněna další rovina pro to, aby kniha vykazovala standardní formu odborné publikace. Zbývá tedy otázka, proč přidávat k již existující velmi dlouhé řadě titulů zabývajících se prusko-rakouskou válkou roku 1866 další. Třeba právě proto, že lidé – ať už rytíři nebo pěšáci ničící krajinu už jenom pouhou přítomností v počtech, které vyžadoval tehdejší způsob boje – ve válkách umírají proto, že si je vymysleli. Ale koně?

Marie Macková

BOLTON, Jonathan, *Světy disentu. Charta 77, Plastic People of the Universe a česká kultura za komunismu, Praha, Academia, 2015, 478 s., ISBN 978-80-200-2462-6.*

Americký profesor slavistiky Jonathan Bolton přednáší na Harvardově univerzitě českou a středoevropskou literaturu. Do Československa poprvé přicestoval již v roce 1992. Nakonec prožil několik let v Brně, naučil se českému jazyku a ve Spojených státech nastoupil postgraduální studium v oboru slavistiky, kde se zaměřil na literaturu sedmdesátých let. Hodně četl nejen o disidentech, ale především od nich.

Jak sám uvedl, jeho výzkum se pohybuje mezi literaturou a historií. Dvacet let po svém příjezdu do střední Evropy publikoval *Světy disentu*, kombinující přístup obou disciplín. Cílem studie bylo nabídnout nový přístup, pohled na disidentské hnutí v období komunistického režimu. Monografie byla primárně určena pro anglofonní publikum, jak ovšem autor v českém překladu uvedl, doufá, že i český čtenář, znalejší věci, nalezne zajímavé posuny perspektivy a nová řešení starých otázek.

Za vznikem textu stál dvojí záměr. Představit americkému (anglickému) čtenáři různorodost hlasů a zkušeností, chybějící v publikovaných studiích, a ukázat, že nebyl pouze jeden disent, ale celá řada „disentů“, a že se představy o disentu při přechodu jazykových hranic transformovaly. Jak správně podotkl, představy o středoevropském

disentu formovalo jeho selektivní přijímání ze strany Západu. Boltonovým záměrem měla být alternativa k již existujícím výkladům.

Jonathan Bolton umí česky. Jedná se o významný faktor. Mnohé anglosaské práce, zabývající se problematikou středoevropského prostoru, trpí neznalostí prostředí, archivů, spoléháním se na přeloženou literaturu, obvykle sekundárního rázu. To ale není Boltonův případ. *Světy disentu* pojal jako vyprávění tří vzájemně propletených příběhů. Normalizace, hudebního undergroundu a Charty 77. Dějová linka pokrývá poměrně krátké časové rozpětí jedenácti let (1969–1980), mapujících mikrosvět nejen disentu, ale i „obyčejných“ lidí, včetně represivního aparátu.

Autor se pohybuje zcela přirozeně v rozmanité škále tehdejší disidentské literatury. Dokáže čtenáře vtáhnout do složitosti světa sedmdesátých let. Stylistika je na mimořádně vysoké úrovni, jak je ostatně v anglosaském prostředí dobrým zvykem. Analýzy a glosy *příběhů* působí nenásilně a často originálně. Výstižně uvedl, že většina opozičních intelektuálů neměla v roce 1975 o undergroundu ani tušení, přesto o rok později jejich život navždy změnil. Stěží si tehdy představit, jaké události by mohly svést dohromady osobnosti typu Pavla Kohouta, v padesátých letech nadšeného budovatele komunismu, Karla Pecky, trpícího v téže době v uranových dolech, a Václava Havla, „synka“ z bohaté rodiny, jak režim rád a neustále předesílal (s. 155–156). *Světy disentu* vystupují před čtenářem plasticky, s velkými i malými událostmi, každodenními strastmi disidentského života.

Bolton nezapře svoji fascinaci literaturou. Rozbory zásadních textů a morálních postulátů 70. let jsou svěží, ale nechybí jim ani odvaha. Jazyk Charty 77 byl bezesporu toporný, seriózní, metodický a těžkopádný (s. 205). Autor dokáže vnímavě popsat disidentský svět. Ptá se, co znamenalo být disidentem, zdali se jednalo o otevřený či naopak do sebe uzavřený svět, jaké to bylo psát do „šuplíku“, jak probíhala vlastní autocenzura, z kolika neznámých se skládalo rozhodnutí každého jednotlivce k překročení šedé zóny, jak probíhalo natolik důležité sdílení, předávání informací, vymezování se vůči nenávisným atakům establishmentu, jak těžké bylo nepodlehnut stavu „chráněného“ disidenta, jaké úsilí bylo zapotřebí k překonání morální, mentální letargie po nástupu husákovského křídla, jak složité, nikoliv přímkově, se dospělo k vrcholnému „probuzení“ Chartou 77, která navždy změnila „hru“, a v neposlední řadě není vynechána genderová otázka, zásadní role žen v disentu.

Jeden ze závěrů práce se dotýká statečnosti disidentů. Bolton volá po výkladu, který nebude primárně postaven na statečnosti jejich chování. Jak dále uvádí, sám se o něj sice pokusil, ale jak vzápětí připomíná, především naznačil nové otázky a perspektivy, které mohou povzbudit zájem dalších badatelů (s. 355). Třebaže autor slibuje nový přístup, jeho text se často stočí k volání po nových otázkách, novém přístupu. Fascinace zásadními texty 70. let se projevuje až jejich příliš podrobným rozbořením, který sice přináší dílčí, nikoliv zásadní odpovědi na otázky, které si v úvodu práce stanovil.

Hlavní problém ale spatřuji v absenci základního výzkumu (to samé platí pro orální historii), bez něhož se nikdy nemůžeme v dané problematice posunout o kus dál. Poznámkový aparát obsahuje jeden jediný (a ke všemu nepřímý) odkaz na archivní materiál (s. 370, pozn. 12), rozhovor s pamětníky žádný. Předložená syntéza je velmi čtivá, bravurně poskládaná, ale chybí autorův vklad.

Archivní výzkum nemůže nahradit sebelepší rozbor *Moci bezmocných* či *Českého snáře*, ať na ně budeme nahlížet z jakkoliv nové, neotřelé perspektivy. Pečlivá, třebaže časově velmi náročná (a nevděčná) badatelská práce nad tisíci stran materiálu z provenience Státní bezpečnosti a vládnoucí strany, proniknutí do estébáckého (stranického) *newspeaku*, pečlivá analýza a komparace nashromážděné materie, nabízí právě ony naléhavé odpovědi. Dnes to platí o to více, pokud je jejich studium možné v *Archivu bezpečnostních složek*, disponujícího třemi badatelnami (dvěma pražskými a jednou brněnskou).

V předložené studii jsem shledal několik sporných momentů, k nimž bych se alespoň stručně vyjádřil. Někdo může namítnout, že se jedná o marginálie, ale ne nadarmo se říká, že ďábel tkví v detailu.

Nesouhlasím s tvrzením, že nemá smysl studovat hrstku ostravských disidentů, kteří nikdy nenarušili kontrolu nad tamní mohutnou průmyslovou a důlní základnou, jelikož tím nikdy nezískáme odpověď na to, proč padl komunistický režim (s. 350). Bez existence málo početných, regionálně opozičních buněk by ale nikdy nenastal rozmach opozičního hnutí v druhé polovině 80. let. Byly to právě ony „zanedbatelné“ síly, které umožnily, aby se po letech „nehybnosti“ „náhle“ objevilo množství alternativ na politickém a kulturním poli.

K čemu by byla Gorbačovem vyhlášená politika přestavby (k níž se museli vymezit i pražští soudruzi), pokud by nebylo jednotlivců, kteří se dávno předtím vydali proti proudu, a kteří fungovali jako zrcadlo mlčící většiny? Ostatně československý odboj nikdy nevynikal svoji početností. Platilo to jak pro druhý, tak třetí odboj. Nebylo náhodou, že znak 312. československé stíhací perutě, působící v rámci Královského letectva, nesl nápis *Non multi sed multa* (Ne mnozí, ale mnoho).

Největší potíž ale shledávám s *příběhem* věnovaným undergroundu (čítá pouhých 41 stran), který má sice silné momenty, ale jinak je schematický, „klouže“ po povrchu a obsahuje nepřiměřené konotace. Stejně tak jsem očekával větší akcent na českou kulturu za komunismu, tu „druhou“ nevyjímaje.

Bolton správně poukázal na skutečnost, že underground sehrál zajímavější a důležitější roli, nežli se mu přisuzuje (s. 160), Václav Havel se ukázal jako čestný, ale zároveň schopný „kalkulátor“, pokud šlo o procesy s podzemím (s. 181–188), ale zde výčet pozitiv končí.

Bohumil Hrabal zcela jistě nepatřil mezi kultovní undergroundové autory (s. 176). Jirous a spol. k němu měli, mírně řečeno, odměřený vztah (pokud se tak dá nazvat pálení Hrabalových knih na Kampě po jeho interview v týdeníku *Tvorba*, leden 1975). Setkání

Jirouse a Bondyho neproběhlo v *blázinci*, ale na psychiatrické klinice v roce 1969 nebo 1970, kdy prvně jmenovaný ani nevěděl, s kým má tu čest, jelikož *hovořil s doktorem Fišerem*. V undergroundu z podstaty věci nemohli fungovat (vyjma *marxisty levého* – Bondyho) „autentičtí komunisté“, a to nikoliv proto, že komunismus byl spojen s establishmentem (s. 177), ale protože underground byl programově protikomunistický, což umocňovala osobní, rodinná zkušenost „androšů“, nemluvě o náboženském přesvědčení mnohých z nich.

Nástup podzemního hnutí je povýtce omezen na okruh lidí kolem skupiny *The Plastic People of the Universe*, třebaže kupříkladu Severní Čechy disponovaly rozsáhlým společenstvím, vlastní kulturou, přičemž nechyběly kontakty s hlavním městem (byť rodiny Němcových v Ječné 7). Počátek represe vůči undergroundu postrádá širší pozadí a opakuje známá klíše *klidu před bouří* (s. 167). Ve skutečnosti absence příslušníků Státní a Veřejné Bezpečnosti na *Druhém festivalu „druhé“ kultury* v Bojanovicích (21. února 1976) nebyla výsledkem předem připraveného plánu (procesu), ale selháním při vyhodnocení agenturní informace. Pokud jde o plzeňský proces s undergroundem, Jirous v prosinci 1976 v Přešticích pouze „nemluvil“ (s. 158), ale veřejně četl svoji *Zprávu o třetím českém hudebním obrození*, což bylo hlavní *gró* oné ideodiverze undergroundu, po níž Státní bezpečnost tak prahla.

Bondyho *Invalidní sourozenci* nemohli aspirovat (a ani neaspirovali) na vedoucí pozici v undergroundu. Těžko uvěřit tomu, že by se „androši“ označovali za „invalidy“ či „duchodce“. Rozhodně v tom nevidím „jedinou skutečnou slabinu Bondyho charakteristiky“ (s. 171–172). Zřejmým nepochopením fungování podzemního společenství je snaha komparovat Havlův dopis Husákovi s Bondyho textem z hlediska čtenářského dosahu (s. 172). Ivan Martin Jirous, který underground definoval ve *Zprávě*, přistoupil k její veřejné produkci, kromě jiného, z prozaického důvodu: nedělal si iluze ohledně čtenářských ambicí podzemní komunity.

Nemohu souhlasit s tím, že Jirousova *Zpráva* se stala legendou a zachycovala underground v jeho vrcholné fázi (s. 172). Naopak, text jako takový znala i mladší generace „androšů“, vstupující na scénu v druhé polovině 80. let, zatímco Jirouse samotného většina nikdy nespátřila, ale věděla že „je“. Byl to Jirous, kdo se stal legendou opředenu mnoha mýty.

Postrádám přínos a vliv katolického filozofa a doktora psychologie Jiřího Němce na undergroundovou komunitu (kde měl přezdívku „Starej“), pokud pomínu stručnou zmínku v odkazech (s. 408, pozn. 53). Pozornost si jistě zasloužil alespoň jeho bravurní esej *Nové šance svobody*, publikovaný v druhém čísle podzemního časopisu *Vokno* (červen 1979), jehož šéfredaktorem se stala další (Boltonem opomíjená) osobnost undergroundu, František Stárek Čuňas (je zmíněn třikrát, v souvislosti s procesem).

Komplikovaný vztah undergroundu a Charty 77 není fakticky rozveden, ačkoliv právě „androši“ se stali „vojáky“ Charty. Dle odhadu představovali cca 40 procent veškerých signatářů té doby. Nebylo náhodou, že o Silvestru 1976 přivezli Václav Havel, Jiří Němec

a Pavel Landovský text Charty 77 do Rychnova, kde fungovala (v letech 1976–1978) komunita manželů Princových. Právě zde začal být zásadní dokument podepisován.

Konečně, v případě podzemí se nejednalo o malé společenství (s. 172), jak dosvědčuje nejen návštěvnost undergroundových akcí (v Rudolfově se na konci března 1974 sešlo na půl tisíce „vlasatců“) ale i databáze Státní bezpečnosti (jenom v Severočeském kraji bylo k listopadu 1977 evidováno 980 „androšů“).

Nemohu se ztotožnit s tím, že Bolton končí rokem 1980, aby lépe vynikl rozdíl do té doby vzniklých textů, proběhnuvších podniků, v porovnání s rozmachem opoziční platformy druhé poloviny let osmdesátých, zastihujících „průkopnická“ léta disentu a Charty 77: „*Díla jako Český snář nebo i „Moc bezmocných“ vypadají úplně jinak, máme-li na paměti souřadnice naděje a zoufalství, nejistoty a důvěry, které tolik určovaly disidentské myšlení před rokem 1989.*“ (s. 345)

Musím však podtrhnout odvalu anglosaských kolegů, kteří se nebojí, na rozdíl od mnoha domácích historiků, včetně mě, pustit se do syntézy, třebaže se tak děje, jako v tomto případě, bez opory archivního studia. Okřídlené přísloví praví, že autor neviděl přes stromy les. Jonathan Bolton se podobného úskalí vyvaroval. Jak jsem již předestřel, jeho práce je zdařilý literární počín, primárně určený anglofonnímu publiku. Na závěr bych rád vyzdvihl znamenitý překlad Petrušky Šustrové a tradičně vysoký standart knižního počínu ze strany nakladatelství *Academia*.

Ladislav Kudrna

PETRÁNEK, Jan, *Na co jsem si ještě vzpomněl*, Praha, Radioservis 2014, 306 s. ISBN 978-80-87530-44-3.

Jan Petránek patří k významným osobnostem československé a české žurnalistiky. Tento dlouholetý rozhlasový zahraniční zpravodaj, v 70. a 80. letech disident a po listopadu 1989 redaktor Lidových novin, za svůj dlouhý život (nar. 1931) nashromáždil řadu zajímavých zážitků, které dokázal velmi barvitě, ale také s příznačnou skromností přenést na papír a přiblížit tak čtenáři různorodé osobnosti, události i delší časové úseky v rozličných dílech světa.

Jan Petránek měl zajímavé rodiče, o nichž se nezapomněl zmínit v prvních kapitolách. Otec bojoval v první světové válce, nějaký čas strávili v ruských legiích. Ovládal několik jazyků a měl široký rozhled, z něž mnoho předával svému synovi. Matka – Vlasta Koušová-Petránková – působila v ženském hnutí a válku strávila v USA, protože v okupované vlasti by jí hrozilo kvůli jejím předválečným protinacistickým postojům nebezpečí. V protektorátu byla rodina napojena na Petiční výbor „Věrní zůstaneme“, proto také Petránek mohl

zaznamenat řadu drobných zajímavostí, jako například působení firmy HAG (Home Art Guild), která až do vstupu USA do války zprostředkovávala převzetí a využití majetku z Evropy prchajících osob.

Jan Petránek na konci 40. let maturoval na obchodní akademii, ale oboru, pro který tam získal kvalifikaci, se nikdy nevěnoval. V roce 1951 se mu podařilo získat místo v Československém rozhlasu. Svědectví o této organizaci a jejích pracovnících, o fungování cenzury a o řadě dalších prvků v dané době jsou velmi cenná, stejně jako stručné, ale výstižné líčení autorovy vojenské služby, kterou nastoupil v roce 1952 a tím pádem také ve stejnokroji zažil tryznu za Stalina v březnu roku následujícího.

Petránkovým osudem v rozhlasu se stala redakce mezinárodního života – tedy zahraniční zpravodajství. Jeho celoživotním zájmem byly asijské země a vedle toho také otázky výzkumu vesmíru. V roce 1960 navštívil sovětskou střední Asii. Cestou přes Moskvu zažil okamžik, kdy Nikita Chruščov oznamoval světu sestřelení amerického špionážního letounu U-2 a zajetí pilota Powerse, v Uzbekistánu, Kazachstánu a dalších středoasijských republikách pak na vlastní oči poznal, jakých „úspěchů“ socialismus v SSSR dosáhl. Když o nich chtěl referovat ve svých reportážích, neprošlo to, domácí cenzori jej obviňovali z poťouchlosti, s jakou chce podávat zprávy o „zemi přátel“. Řadu dalších bizarností ani nezařadil do svých tehdejších reportáží, ale do vzpomínek našťastí ano, a tak se můžeme dočíst o úrovni sovětského zdravotnictví, o mnohoženství středoasijských funkcionářů, o pěstování drog a ničení přírodních zdrojů...

Krátce poté se Petránek stal stálým zpravodajem v Indii. Vedle zvláštností spojených s ubytováním, podnebím, všudypřítomnou korupcí, cestováním (pro zahraniční zpravodaje ze socialistických zemí se pronajímaly automobily od Komunistické strany Indie – za nekřesťanské peníze, jež ovšem ve skutečnosti byly sponzorským darem), je hlavní pozornost zaměřena na rozhlasovou činnost. Petránek rychle navázal přátelské styky s dalšími zpravodaji z různých zemí a s místními rozhlasovými redaktory, jejichž prostřednictvím se dostal i do blízkosti vrcholných indických politiků, včetně tehdejší ministryně informací Indíry Gándhiové, jejího otce ministerského předsedy Džáváharlála Nehrua či ministra zahraničí Krišny Menona. Spřátelil se se skupinou armádních horolezců, zaznamenal průběh krátké čínsko-indické války, mluvil s tehdejším mladým dalajlámou, poznal zblízka těžké sociální poměry země, byl u toho, když Indové na konci roku 1961 obsadili portugalské kolonie (Goa, Diu, Daman), zažil návštěvu Gagarina v Indii, ale také pocítil dlouhé prsty sovětských tajných služeb, když jim odmítl spolupráci. Díky tomu totiž pravděpodobně jeho pobyt v Indii skončil a přišlo nové určení: Moskva.

V hlavním městě SSSR čekalo Petránek nejen jiné klima, ale i jiné životní poměry a jiný způsob práce. Na jedné straně je zajímavé zjištění, že ne všichni sovětské žurnalisté byli dogmatici, a proto mohli působit jako dobré zdroje. Naproti tomu ale naprosta

neinformovanost běžných lidí o tom, co se děje ve světě, i když se to bezprostředně týká také jejich země. V době karibské krize si například denní tisk na prvním místě pochvaloval dobrou úrodu brambor. Jednalo se o poslední období Nikity Chruščova, kdy ještě doznávalo určité uvolňování, zřetelné v kultuře i jinak: právě tehdy byl například otištěn Solženicynův *Jeden den Ivana Děnisoviče* či měl premiéru – zároveň derniéru – Šostakovičův *Babij Jar*. Petránek navštívil sovětský Dálný východ v době, kdy byly vztahy SSSR a Číny na bodu mrazu, zažil tragikomické okolnosti, jež doprovázely vyznamenání Chruščova Řádem bílého lva při příležitosti jeho narozenin, i Chruščovovo sesazení. Podíval se také do Číny a Vietnamu, a to právě v době, kdy začala válka, byl svědkem zajetí prvního amerického sestřeleného letce v únoru 1965, o něco později sledoval taškentská jednání Indie a Pákistánu, řešících spor o Kašmír. A tak by se dalo pokračovat.

Neméně zajímavé je ale líčení pražského jara 1968, pohled na různé události související s okupací Československa a vývojem po ní, okolnosti protiokupačního rozhlasového vysílání, postupné přituhování v rámci normalizace, jež vedlo k Petránkovi propuštění z rozhlasu. Následovalo – jako v mnoha jiných podobných případech – obtížné hledání nové práce, samozřejmě mimo původní obor, a nakonec zakotvení v kotelně pražského Mitasu, kde vydržel až do konce komunistického režimu, když předtím hned jako jeden z prvních podepsal Chartu 77. Pak se ještě podílel na práci redakce obnovených Lidových novin, než ze zdravotních důvodů odešel do penze.

Nelze dost dobře vyjmenovat všechno, o čem Jan Petránek ve svých pamětech nesmírně poutavě píše. Nejedná se o spis historický, jsou to vzpomínky se vším, co k nim patří, ale současně vzpomínky postrádající to, co mnohé jiné práce tohoto typu poněkud znehodnocuje. Jsou subjektivní, ale tak, že autor předává svůj tehdejší pohled na to, čemu byl – ať už cíleně, nebo náhodou – nablízku. Petránkova subjektivita je zvláštní tím, že jen zřídka hodnotí, nesnaží se mít patent na rozum, ale spíše předkládá čtenářům dobovou veřejností neviděné souvislosti, jež se jemu podařilo na vlastní kůži zažít nebo jež mu zprostředkovali jeho kolegové či významné osobnosti, kterým se přiblížil. Pro ty, kteří se zabývají odborným studiem moderních dějin zemí, v nichž Petránek působil, se v jeho knize nachází bohatá studnice podrobností, jež dokáží někdy suchopárné studium oživit a některé věci i do jisté míry vysvětlit, případně oficiální vysvětlení poněkud posunout.

Tomáš Jiránek